

พุทธศาสนสถาน : แนวทางการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
และภูมิปัญญาสู่ความเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุควัฒนธรรมร่วมสมัย
Buddhist Places : Guidelines for the Development of Cultural
and Intellectual Tourism to Become a Creative Economy
in the Contemporary Cultural Era

คณทรนรรัตน์ ดิษบรรจง* อริสา สายศรีโกศล**

Kontarnrat Disbanjong, Arisa Saisrikosol

พระมหาวิชิต อคฺคชิต*** สุรชัย พุดชู****

Phra Maha Wichit Akkhachito Surachai Poodchue,

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University, Thailand

กฤษฎา ดิษบรรจง*****

Kritsada Disbanjong

อัยการพิเศษฝ่าย สำนักงานอัยการสูงสุด

Executive Director, Office of Attorney General

E-mail: Saifaa.saimook@gmail.com

Received: December 28, 2024

Revised: December 14, 2024

Accepted: December 16, 2024

บทคัดย่อ

พุทธศาสนสถานเป็นสถานที่สำหรับอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ สามเณรผู้ประพฤติดี เป็นที่บำเพ็ญกุศล และประกอบกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ศึกษาวิชาการ และเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนา เป็นสถานสงเคราะห์สำหรับประชาชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของ พุทธศาสนิกชน ปัจจุบันพุทธศาสนสถานกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ

* ดร.คณทรนรรัตน์ ดิษบรรจง Dr.Kontarnrat Disbanjong

** อาจารย์อริสา สายศรีโกศล Lecturer Arisa Saisrikosol

*** พระมหาวิชิต อคฺคชิต Phramaha Wichit Akkhachito

**** ดร.สุรชัย พุดชู Dr.Surachai Poodchue

อาจารย์คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Lecturer of faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University.

***** ดร.กฤษฎา ดิษบรรจง Dr.Kritsada Disbanjong อัยการพิเศษฝ่าย สำนักงานอัยการสูงสุด Executive Director, Office of Attorney General.

ภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เป็นทางสร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับชุมชน สังคม และยกระดับเศรษฐกิจของประเทศชาติให้ดีขึ้น การพัฒนาพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาสู่ความเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุควัฒนธรรมร่วมสมัยของวัดท่องเที่ยวกลางกรุงเทพมหานคร ที่มีการอนุรักษ์และพัฒนาในมิติด้านประวัติศาสตร์ มิติด้านวัฒนธรรม ประเพณี มิติด้านศาสนา มิติด้านสุขภาพและการพัฒนาด้านภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม เป็นแลนด์มาร์คสำคัญที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศนิยมเข้าเยี่ยมชมเป็นอย่างมาก

แนวทางการพัฒนาพุทธศาสนสถานวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พุทธสถานวัดอรุณราชวรารามวรวิหาร และพุทธสถานวัดเทพธิดารามวรวิหาร ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในยุควัฒนธรรมร่วมสมัย ด้วยการนำพลังของ Soft Power ที่มีอยู่ มาใช้เป็นแรงผลักดันเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว กระตุ้นเศรษฐกิจ สร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับชุมชน สังคม และประเทศชาติ อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ สืบสาน วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของความเป็นชาติไทย ดังนี้ (๑) การพัฒนาในมิติทางประวัติศาสตร์ จากพุทธศาสนสถานที่ย้ายทอดความรู้ทางประวัติศาสตร์ เป็นการนำแนวความคิดสร้างสรรค์ใหม่ที่จูนนักท่องเที่ยว ด้วยการนำเทคโนโลยีระบบ AR ในการสร้างสีสันให้พุทธศาสนสถานมองดูโดดเด่นสวยงาม ประกอบกับการใช้นวัตกรรมใหม่ด้วย แอปพลิเคชัน ในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยว (๒) การพัฒนาในมิติทางศาสนา จากพุทธศาสนสถานที่ยังคงรูปแบบของพิธีการทางศาสนาเดิมไว้ เป็นการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ มัลติมีเดีย สร้างเป็นภาพเคลื่อนไหวเพื่อเสริมให้พุทธศาสนสถานดูมีชีวิตชีวาและสมจริง (๓) การพัฒนาในมิติด้านประเพณีหรือเทศกาล จากพุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นการประยุกต์รูปแบบของประเพณีด้วยการทำบุญให้พระเสริมสิริมงคลพร้อมบรรยากาศของความรื่นรมย์ในประเพณีหรือเทศกาล อีกทั้งสร้างแรงจูงใจให้กับนักท่องเที่ยวด้วยเทคโนโลยีใหม่ มีการใช้เทคโนโลยีระบบ AR และนวัตกรรมสมัยใหม่ (๔) การพัฒนาในมิติด้านสุขภาพ จากพุทธศาสนสถานที่ยังเน้นให้มีความสุขในด้านสุขภาพจิตใจและกายด้วยสภาพแวดล้อมที่สะดวกสบาย ร่มเย็น มาเป็นการบูรณาการด้วยการเพิ่มศูนย์การเรียนรู้เพื่อสุขภาพจิตและกาย ตลอดถึงมีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากเรื่องราวที่ได้บันทึกในพุทธศาสนสถานไว้ในแอปพลิเคชัน และดิจิทัลอาร์ท (๕) การพัฒนาในมิติด้านภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม จากบรรยากาศของความร่มรื่น และความสงบ ของพุทธศาสนสถาน เป็นพุทธศาสนสถานที่มีความสวยงามจากเทคโนโลยีและนวัตกรรม แสง สี เสียง ให้ดูตระการตาในยามค่ำคืน

คำสำคัญ: พุทธศาสนสถาน; การท่องเที่ยว; วัฒนธรรมและภูมิปัญญา; เศรษฐกิจสร้างสรรค์; วัฒนธรรมร่วมสมัย

Abstract

Buddhist temples are places for the residence of monks and well-behaved novices. They serve as sites for performing good deeds and conducting various activities related to Buddhism. They are places for academic study and the dissemination of Buddhist teachings, as well as shelters for the public. They act as a spiritual center for Buddhists. Today, Buddhist temples have become historical, cultural, and intellectual tourist attractions that hold significant value for both Thai and foreign visitors. They provide a source of income and create jobs for communities and society, thereby enhancing the economy of the nation. The development of Buddhist temples into cultural and intellectual tourist destinations contributes to a creative economy in the contemporary cultural era. These temples in the heart of Bangkok are being preserved and developed in terms of historical significance, cultural traditions, religious aspects, health, and improvements in landscape and environmental conditions. They have become important landmarks that are highly popular among both Thai and foreign tourists.

Guidelines for the development of the Buddhist sites Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaraam Rajwaramahavihara, Wat Arun Rajwararam Worawihara, and Wat Thep Sirindhararam Worawihara to become cultural and intellectual tourism destinations in the era of contemporary culture by harnessing the existing power of Soft Power as a driving force to promote tourism, stimulate the economy, generate income, and create jobs for the community, society, and the nation. Additionally, this will help preserve, sustain, and promote the culture, traditions, way of life, and identity of being Thai. (1) Development in the historical dimension: From Buddhist sites that convey historical knowledge, this involves introducing new creative ideas that attract tourists by using AR technology to enhance the visual appeal of the Buddhist sites, along with the use of new innovations through applications to communicate with tourists. (2) Development in the religious dimension: From Buddhist sites that maintain the original forms of religious ceremonies, this involves incorporating new multimedia technology to create animated visuals that make the Buddhist sites appear lively and realistic.

(3) Development in the dimension of traditions or festivals: From Buddhist sites that serve as venues for cultural activities...”

Keywords: Buddhist Places; Tourism; Culture and Wisdom; Creative Economy; Contemporary Culture

บทนำ

พุทธศาสนสถานเป็นสถานที่หรือพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์สำหรับประดิษฐานและประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี เป็นสถานที่ศึกษาวิชาการ และเผยแพร่ธรรมะในพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ขัดเกลาพัฒนาจิตใจคนให้เป็นคนดีตามรูปแบบของพระพุทธศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาทำบุญ กราบไหว้บูชาพระพุทธรูป พระสงฆ์ สวดมนต์ ไหว้พระ ปฏิบัติธรรม และยังเป็นแหล่งจารึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โบราณคดี โบราณวัตถุ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน ปัจจุบันคนนิยมเข้ามาเที่ยวในพุทธศาสนสถานเพื่อหาความสุขความสงบแห่งจิตใจ จนกระทั่งพุทธศาสนสถานกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา พุทธศาสนสถานแต่ละแห่ง โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ที่มีนักท่องเที่ยวหลั่งไหลเข้ามาเยี่ยมชม สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชื่นชมความสวยงามของจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม รวมทั้งเดินทางเข้ามาศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรม มีการพัฒนาพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงามโดดเด่นเป็นอัตลักษณ์สามารถจูงใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้

ความหมายและความเป็นมาของพุทธศาสนสถาน

พุทธศาสนสถาน หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และยังเป็นທີ່ประดิษฐานพระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร สถูป เจดีย์ กุฏิ สำนักสงฆ์ สี่มา หอไตร ศาลาการเปรียญ เครื่องใช้สอยต่างๆ รวมไปถึงสิ่งก่อสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เป็นที่พำนักของพระภิกษุ และเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชา^๑ เป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์^๒ เป็นสถานที่ช่วยขัดเกลาจิตใจคน ให้ประชาชนได้ปฏิบัติธรรมและร่วมกิจกรรมทางศาสนาและศูนย์จัดกิจกรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการแสดงออกและรักษาไว้ในด้านขนบธรรมเนียม

^๑ วสันต์ ชีวะสารณ์, ศาสนสถานในพุทธศาสนา : แหล่งและบทบาท, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๒), หน้า ๔.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๗๔๗.

ประเพณีทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นศูนย์แสดงศิลปวัฒนธรรม เป็นที่ปรึกษาปัญหาชีวิต ที่สนทนารธรรม ระเบียบข้อพิพาท เป็นสถานสงเคราะห์คนไร้ที่พึ่งพิงและประสบภัยต่างๆ เป็นสถานบันเทิง เป็นสถานศึกษา

พุทธศาสนสถานนอกจากมีความสำคัญดังกล่าวและเป็นที่แสวงบุญแล้ว ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรม ตลอดจนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ กาล ซึ่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพุทธาณุญาตให้สร้างขึ้นได้ นับตั้งแต่ให้เป็นที่พักพิงของพระภิกษุสงฆ์ โดยต้องมีสภาพแวดล้อมที่เงียบ สงบ เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อดับกิเลสและหลุดพ้นทุกข์^๓ โดยหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงโปรดแสดงธรรมแก่พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการบริพารพร้อมทั้งประชาชนชาวมคธ จนได้ดวงตาเห็นธรรม พระเจ้าพิมพิสารจึงได้ถวายสวนไผ่ให้เป็นที่พักพิงของพระองค์และพระสงฆ์สาวก พระพุทธองค์ทรงรับและตรัสว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอาราม”^๔ แล้วเรียกสวนป่าไผ่ (The bamboo grove temple) ในชื่อเต็มว่าพระเวฬุวนาราม กลันทกะนิวาปะ นับเป็นพุทธศาสนสถานแห่งแรกในพระพุทธศาสนา^๕ ภายหลังได้เป็นที่ประดิษฐานพระสถูปที่บรรจุพระธาตุของพระอรหันต์ มีการแสดงธรรมเทศนาหลายพระสูตร ต่อมาเป็นสถานพยาบาลแห่งแรก ในปัจจุบันพุทธศาสนสถานวัดเวฬุวนารามได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญของชาวพุทธและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา ในเชิงประวัติศาสตร์ เป็นแหล่งรวมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ นักท่องเที่ยวชาวไทยเข้ามาศึกษาหาความรู้ เพื่อเป้าหมายทางศาสนา ส่วนนักท่องเที่ยวต่างชาติ เข้ามาทัศนศึกษาเพื่อศึกษาหาความรู้ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาและปฏิบัติธรรม^๖ อีกทั้งนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาถ่ายรูปและชื่นชมสุนทรีย์ภาพของพุทธศาสนสถานที่มีโอบล้อมด้วยสระน้ำ ที่สวยงาม นับแต่นั้นมาพุทธศาสนสถานจึงกลายเป็นแหล่งที่มาของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรมและภูมิปัญญา สร้างรายได้เข้าประเทศอย่างมากมาย ศิลปกรรมทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งกระตุ้นและดึงดูดใจทั้งพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวทั่วไป ภายหลังบริเวณพุทธศาสนสถานมุ่งเน้นการส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะด้านประเพณีและการแสดงที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ สิกขาบทที่ ๒ ได้กล่าวถึงพุทธศาสนสถานเป็นแหล่งท่องเที่ยวตั้งแต่ครั้งพุทธกาล “สมัยที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

^๓ พระครูพัฒนสุตานุกุล (ลนธคุโณ), “วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวการเรียนรู้เพื่อสร้างเศรษฐกิจชาติ”, วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๑๕๕.

^๔ วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๓/๕๕; วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑-๗๒.

^๕ พระครูพัฒนสุตานุกุล (ลนธคุโณ), “วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวการเรียนรู้เพื่อสร้างเศรษฐกิจชาติ”, วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๑๕๕.

^๖ พระครูพัฒนสุตานุกุล (ลนธคุโณ), “วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวการเรียนรู้เพื่อสร้างเศรษฐกิจชาติ”, วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๑๕๗.

ประทับอยู่ ณ พระเชตะวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ชาวบ้านพากันมาชมความงดงามของวิหารและศาสนวัตถุทั้งหลาย ที่อยู่ภายใน พระอุทายีได้พาชมวิหารทั้งภายในและโดยรอบ”^๓ จากหลักฐานว่า พุทธศาสนสถานเริ่มมีบทบาทในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว หลังจากที่พระพุทธรูปองค์แรกได้สร้างแล้ว พระองค์ได้ส่งสาวกออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^๔ อีกทั้งพระพุทธรูปยังตรัสถึงการท่องเที่ยวของหมู่ชนเพื่อแสดงความเคารพ สักการะในพุทธศาสนสถาน อันศักดิ์สิทธิ์ว่า “สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ที่เหล่าประชาชน ผู้มีศรัทธาจะมาเยี่ยมชมด้วยระลึกถึงครั้งพระพุทธรูปตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และจาริกไปยังเจตีย์ เมื่อนั้นเหล่าชนทั้งหลาย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จักมีจิตเลื่อมใสตายไปจะไปเกิดในโลกสวรรค์”^๕ อีกทั้งเยี่ยมชมความสวยงามตระการตา แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวมีมาแต่ครั้งพุทธกาล

ในปัจจุบันการสร้างพุทธศาสนสถานได้มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาพุทธศาสนสถานและศาสนวัตถุให้ดึงดูดความสนใจของคนไทยและนักท่องเที่ยวให้สนใจและเข้ามาเยี่ยมชมเพิ่มมากขึ้น สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ได้อย่างดีมีความสุข ประกอบกับสร้างรายได้ ช่วยให้เกิดงานทำ และยังเป็นการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของชุมชนคนไทยให้นักท่องเที่ยวเกิดความหลงใหลศรัทธาในพุทธศาสนาได้และเกิดความรู้สึกและตระหนักรู้ในจิตสำนึกของความเป็นไทยสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเทวสถานภายในวัด การสร้างรูปเหมือนพระเกจิอาจารย์ การสร้างองค์พระพุทธรูป จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมภายในและบริเวณรอบ ๆ พุทธศาสนสถาน สภาพแวดล้อมให้มีความโดดเด่น เห็นถึงความหลากหลายของชนชาติ ความหลากหลายของศิลปะวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต พัฒนาให้อยู่ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ตลอดจนการท่องเที่ยว เชิงสร้างสรรค์ นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจก่อให้เกิดอาชีพค้าขาย มีรายได้เพิ่มขึ้น ในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่มองว่าการท่องเที่ยวในพุทธศาสนสถานส่วนใหญ่เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ปรัชญา วิถีชีวิต และแนวทางปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่กลมกลืนกับ วิถีธรรมชาติกับวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดความสงบสุขของจิตใจและปัญญา

^๓ วิมหา. (ไทย) ๑/๒๖๙/๒๙๑.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘/๕๒.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๒/๑๕๐.

โดยเฉพาะในสังคมแห่งความโกลาหล พุทธศาสนสถานจึงเป็นที่พึ่งแห่งจิตใจ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม ทั้งพุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวให้เห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยว มีวัฒนธรรมประเพณีที่ดี ชื่นชมในมรดกทางวัฒนธรรม

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต (Archeological and Historical resources)

การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต เป็นสิ่งที่มีคุณค่า สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรม ภูมิปัญญา วิถีชีวิต เครื่องมือเครื่องใช้ นับเป็นแหล่งรวมวิชาการด้านโบราณคดี ศิลปะวัฒนธรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม จารึก ประเพณี^{๑๐} ปัจจุบันนักท่องเที่ยวนอกจากต้องการแสวงบุญแล้วยังตระหนักถึงความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมตลอดถึงวิถีชีวิตมากขึ้น และได้รับความนิยมสูงมาก เช่น การศึกษาหาความรู้และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตำนาน ความเชื่อ ประวัติความเป็นมา คำสอนและการปฏิบัติทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นแสดงผ่านภาพจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมภายในพุทธศาสนสถาน อาคารสิ่งก่อสร้างเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม ทั้งยังได้ชื่นชมกับความงดงามอันทรงคุณค่าของศิลปะท้องถิ่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน ประเพณีพิธีกรรมของชุมชน สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่แสดงออกถึงสุนทรียภาพอันงดงามตระการตา เชื่อมโยงให้เห็นถึงสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนครั้งสมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังสะท้อนภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนา ตลอดถึงมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบเนื่องกันมาจากหลายยุคสมัย โดยเฉพาะพุทธศาสนสถานในปัจจุบันที่มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรมและภูมิปัญญา^{๑๑} เพราะพุทธศาสนสถานเป็นแหล่งพิพิธภัณฑ์สั่งสมเรื่องราวความเป็นมาของวัฒนธรรมกับคน และเป็นที่เก็บรวบรวมมรดกศิลปวัฒนธรรม อันทรงคุณค่าแสดงออกถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ก่อรูปกับทิวทัศน์ที่สวยงาม พัฒนาจนกลายเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างรายได้และผลักดันสู่การพัฒนาเศรษฐกิจสังคม โดยเริ่มตั้งแต่ระดับชุมชน สังคม และประเทศชาติ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญา ให้คงอยู่ต่อไปได้

^{๑๐} กิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไวย และคณะ, “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศิลป์ วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง”, วารสารรัชตภาคย์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๔๗ (กรกฎาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕) : ๒๘๘.

^{๑๑} ยโสธรา ศิริภาพระภากร และคณะ, “การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวตามเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา : กรณีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้านศาสนา วัดโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์”, วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๒๘๐ - ๒๘๑.

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (The Religious Tourism)

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมหรือสัมผัสกับความสวยงามของศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา^{๑๒} อันส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตใจ เป็นสำคัญ และยังเป็นการจูงใจในการแสวงบุญในมิติทางศาสนาและความเชื่อ ตลอดถึงการศึกษาในคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดให้ปี ๒๕๖๘ เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวของไทย (Tourism Hub) และจะผลักดันพุทธศาสนสถานและศิลปวัฒนธรรมไทย โดยจัดทำแผนยุทธศาสตร์ กู้วิกฤตและมาตรการกระตุ้นการท่องเที่ยวเน้นไปที่แหล่งท่องเที่ยวเพื่อความสงบสุขทางใจ อาทิ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตไทย โดยมีจุดเน้นให้นักท่องเที่ยวเห็นความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน

นักท่องเที่ยวจำนวนมากนิยมเที่ยววัด นอกจากเพื่อแสวงบุญ ปฏิบัติธรรม ร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ยังจับจ่ายใช้สอย เที่ยวชมวิถีชีวิตบนถนนคนเดินภายในพุทธศาสนสถานนั้นที่ปัจจุบันมักตกแต่งประดับประดาด้วยสภาพแวดล้อมอันสวยงามเป็นธรรมชาติ ชื่นชมกับภาพแกะสลัก ภาพวาดบนฝาผนังอุโบสถที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ชมความงดงามของสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า และ มีความหมาย โดยพุทธศาสนสถานในปัจจุบันพยายามพัฒนากลยุทธ์ที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวและเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้ดีขึ้น ประชาชนมีอาชีพ มีคุณภาพชีวิตที่ดี

การท่องเที่ยวเชิงศาสนานับได้ว่าเป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพุทธศาสนาเพื่อชื่นชม ความงดงามของพุทธศาสนสถานและพุทธวัตถุสถาน ศึกษาหาความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์หรือเรื่องราว ความสำคัญของพุทธศาสนา ในสภาพสังคมและเศรษฐกิจเปราะบาง เกิดความขัดแย้ง ทางการเมือง ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของประชาชน คนมีความเครียดสูง พุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาตินอกจากจะท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมธรรมชาติ ดูความสวยงามสดงดงาม รับอากาศ อันบริสุทธิ์แล้วนักท่องเที่ยวต่างก็ยังหันมาพึ่งพาหาความสุขในพุทธศาสนสถาน บ้างก็เข้ามาเพื่อการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรเพื่อความสุขสงบของจิตใจ ให้มีความสำคัญกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา บางคนเข้ามาทัศนศึกษาเพื่อแสวงหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเชื่อของคนไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพุทธศาสนสถานสะท้อนมิติทางด้านนี้เป็นอย่างดี^{๑๓} อาทิ ภาพจิตรกรรม

^{๑๒} จุฑาภรณ์ หินซุย, “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม จังหวัดร้อยเอ็ด”, ใน การประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ ๔ ประจำปี ๒๕๕๗, วันที่ ๑๑-๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๗, หน้า ๓๔๕.

^{๑๓} นิรัตน์ กลิ่นจันทร์, “ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการคณะสงฆ์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๒.

บนฝาผนังพระอุโบสถ ล้วนเป็นพุทธประวัติ ชาดก และคำสอนของพระพุทธเจ้า อีกทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม พระพุทธรูป อุโบสถ พระปรางค์ สถูปเจดีย์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็น สิ่งดึงดูดใจคนไทย และนักท่องเที่ยวต่างประเทศ โดยเฉพาะในปัจจุบันพุทธศาสนสถานหลายแห่งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว อาทิ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดอรุณราชวรารามววิหาร และวัดเทพธิดารามวรวิหาร นิยมเผยแพร่ธรรมะให้หลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นด้วยสื่อ บุคคล สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ หรือแม้แต่ภาพหรือสัญลักษณ์ซึ่งสื่อสะท้อนแทนวาทกรรมได้อย่างสมจริง นักท่องเที่ยวสนใจและเข้าใจ ความหมายได้ง่าย สะดวกสบาย สนุก และมีความสุข ยิ่งนักท่องเที่ยวให้ความสนใจมากเท่าไร พุทธศาสนสถานแห่งนั้นก็จะมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น กระตุ้นรายได้ ประชาชนมีอาชีพ อัตลักษณ์ ความเป็นไทยย่อมเป็นที่รู้จัก ดังที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “การแสดงให้เห็นถึงความหมาย กิริยาที่แสดงให้รู้ความหมาย ภาวะที่แสดงให้รู้ความหมาย การพูด การเปล่งวาจา การกล่าวปาวร้อง การโฆษณาของบุคคลผู้มีจิตเป็นกุศล หรือมีจิตกลาง ๆ รูปที่เป็นปัจจัยภายนอกนี้ได้ชื่อว่าปาวจัญญัตติ”^{๑๔} พุทธศาสนสถานอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต จุดเด่น ของการท่องเที่ยวประเภทนี้มักสร้างสิ่งปาฏิหาริย์ โดยเฉพาะการทำให้เกิดสิ่งเหนือธรรมชาติที่น่าอัศจรรย์

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความสำคัญยิ่งต่อประเทศหลายด้าน โดยเฉพาะสร้างประโยชน์ ทั้งทาง ด้านเศรษฐกิจและสังคม สร้างรายได้ เกิดการจ้างงาน สร้างงานให้คนในชุมชน เกิดการกระจายรายได้จาก ชุมชนสู่ท้องถิ่น จนถึงสามารถสร้างความเติบโตของรายได้ระดับประเทศได้ การท่องเที่ยว เป็นทางหนึ่งใน แหล่งรายได้หลักของประเทศ ช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เข้ามาเยี่ยมชม ทำให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจในหลายภาคส่วน

ปัจจุบันการแข่งขันทางเศรษฐกิจในระดับโลกได้ให้ความสำคัญกับการนำเอาวัฒนธรรมมาเป็น ผลิตภัณฑ์หรือบริการโดยผ่านการคิดอย่างสร้างสรรค์ และนำเทคโนโลยีหรือนวัตกรรมใหม่ ๆ มาเพิ่มมูลค่า ในวัฒนธรรมนั้น เชื่อมโยงมาเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุควัฒนธรรมร่วมสมัย

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขาย เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างประเทศ^{๑๕} ที่มีความสนใจท่องเที่ยว เพื่อศึกษาหาความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อชมหรือสัมผัสกับความงดงามของจิตรกรรม

^{๑๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๕๐/๒๓๔.

^{๑๕} ยโสธรา ศิริภาพระภากร และคณะ, “การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวตามเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา : กรณีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้านศาสนา วัดโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์”, วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๒๘๑.

ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม เทศกาลงานประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้าน เทศกาลต่าง ๆ และการแสดงดนตรี ภาษาและวรรณกรรม รวมถึงการสัมผัสกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย อาหารของคนในประเทศนั้น ตลอดจนเที่ยวชมงานศิลปะหัตถกรรมและงานฝีมือ รูปปั้น รูปแกะสลักที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในชุมชนพื้นที่

พุทธศาสนสถานนับเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทั้งทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่พุทธศาสนิกชนได้สร้างสมไว้ และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมาจวบจนทุกวันนี้ นักท่องเที่ยวชาวยุโรปส่วนใหญ่เดินทางมาท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนและชนเผ่า ศึกษาภาษาถิ่น ชมการแสดงศิลปะวัฒนธรรม ดนตรี ซื้อสินค้าพื้นเมืองเป็นของที่ระลึก อาทิ เสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย พุทธศาสนสถานจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่นและยังเป็นรายได้เพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ ซ่อมแซมเพื่อการอนุรักษ์พุทธศาสนสถานให้คงอยู่ต่อไปไม่เสื่อมโทรมตามกาลสมัย

การพัฒนาพุทธศาสนสถานเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาสู่ความเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุควัฒนธรรมร่วมสมัย

การเดินทางไปพุทธศาสนสถานในอดีต มักเป็นการเดินทางเพื่อไปทำบุญ นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์และร่วมประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากคติความเชื่อว่า หากทำบุญไหว้พระแล้วทำให้ชีวิตดีมีความสุข มีความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้าในการงาน มีโชคลาภ เงินทองมากมาย พระสงฆ์พระมนต์ก็เชื่อว่าเป็นสิริมงคล คนจึงนิยมเดินทางไปยังพุทธศาสนสถานเพื่อไหว้พระแก้วัด ไหว้พระประจำราศี ไหว้พระประจำวันเกิด

ปัจจุบันพุทธศาสนสถานมีการพัฒนาโดยเพิ่มคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้ล้ำค่าเป็น อัตลักษณ์ดึงดูดใจและสร้างแรงศรัทธาให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ไม่ว่าจะเป็นศิลปวัฒนธรรมและจารีตประเพณี พระพุทธรูป พระอุโบสถ พระวิหาร เจดีย์ พระปรางค์ สิ่งเหล่านี้ล้วนสร้างขึ้นเพื่อแสดงความเป็นสุนทรีย์ภาพอันงดงาม มีการนำเอาเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ทันสมัยมาประยุกต์ให้พุทธศาสนสถานมีความโดดเด่นสวยงาม ปลุกกระตือรือร้นให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจอยากมาเยี่ยมชม

นอกจากนี้ พุทธศาสนสถานยังเป็นต้นทุนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณี รวมถึงการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบริเวณพุทธศาสนสถาน ที่ก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลกัน ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยววิถีชีวิตชุมชน ตลาดคนเดิน ล้วนสร้างรายได้สร้างอาชีพ แสดงให้เห็นความเป็นอัตลักษณ์ในวัฒนธรรมชุมชนนั้น

พุทธศาสนสถานอันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในปัจจุบันต่างก็ได้พัฒนาทั้งกิจกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ด้วยความคิดสร้างสรรค์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ทันสมัยเพื่อดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชม นอกจากนี้พุทธศาสนสถานหลายแห่งที่เป็นจุดไฮไลต์ของนักท่องเที่ยวนั้นยังมีการเน้นการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น จัดปฏิบัติธรรม ทำบุญใส่บาตร ตักบาตร เทโว ตักบาตรออนไลน์ ตักบาตรพระร้อยทางน้ำ ฟังพระธรรมเทศนาในวันพระ เทศน์มหาชาติ เวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมอื่น ๆ เช่น กิจกรรมไหว้พระศักดิ์สิทธิ์ ชมศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตชุมชน เยี่ยมชมทัศนียภาพที่เป็นธรรมชาติที่เงียบสงบ พร้อมกับพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดถึงท่องเที่ยวตลาดคนเดิน และจับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้า ของของที่ระลึกของคนในชุมชนรอบวัด สิ่งเหล่านี้ล้วนตอบโจทย์นักท่องเที่ยวในยุควัฒนธรรมร่วมสมัยที่นอกจากจะมีนักท่องเที่ยวชาวไทยแล้วยังมีนักท่องเที่ยวต่างชาติอีกเป็นจำนวนมาก กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยว^{๑๖} การพัฒนาของพุทธศาสนสถานดังกล่าวนี้ ย่อมก่อให้เกิดรายได้ทั้งพุทธศาสนสถานและชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจในชุมชน สร้างอาชีพค้าขายเพิ่มรายได้ ไม่เพียงแต่ชุมชนและประชาชนที่ค้าขายเท่านั้น ยังทำให้เศรษฐกิจของตำบล อำเภอ และจังหวัดดีขึ้นอีกด้วย และส่งผลให้ชุมชน หมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัดนั้นมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักมากขึ้น อีกทั้งยังสามารถเอาวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ออกมาเสนอต่อสายตาผู้คนและนักท่องเที่ยวด้วย นักท่องเที่ยวมีโอกาสได้เข้าไปศึกษาธรรมะ ชมวิถีชีวิต ศิลปะวัฒนธรรม ได้ปฏิบัติธรรม

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร หรือวัดโพธิ์

วัดโพธิ์ เป็นพุทธศาสนสถานที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยอดนิยมของกรุงเทพมหานคร นักท่องเที่ยวนิยมเยี่ยมชมความงดงามและเรียนรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์จากโบราณสถาน โบราณวัตถุ อันเป็นมรดกทางศาสนาและวัฒนธรรมวิถีพุทธที่มีการอนุรักษ์และสานต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ด้วยระบบ AR โดยไม่ต้องเสียเงิน อาทิ ผ่านแอปพลิเคชัน “Insight Wat Pho” ทำให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักวัดโพธิ์แบบลึกซึ้ง และสามารถสำรวจวัดโพธิ์แบบทุกซอกทุกมุม เรียนรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม คติความเชื่อในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย ประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้โดยจะมีเสียงบรรยายคำบรรยายและภาพประกอบ นักท่องเที่ยวสามารถเปรียบเทียบเรื่องราวของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในอดีตกับปัจจุบัน ความทันสมัยเหล่านี้เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวอย่างมาก และทำให้วัดโพธิ์เป็นหนึ่งในแลนด์มาร์คของการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวต้องการมาเยี่ยมชม สัมผัสด้วยตาของตนเอง

^{๑๖} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **วัดพัฒนา ๔๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๘๓-๘๔

พุทธศาสนสถานแห่งนี้มีแนวทางในการพัฒนา ด้วยพลังของ soft power มาผลักดันให้พุทธศาสนสถานกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่า สามารถสร้างรายได้ สร้างอาชีพ ยกระดับเศรษฐกิจ ในมิติต่าง ๆ ที่สำคัญ ดังนี้

๑. การพัฒนาในมิติทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมและพระพุทธรูปที่สำคัญ อาทิ พระพุทธไสยาสน์ มรดกทางพระพุทธศาสนาที่สวยงาม เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในสมัยที่พระองค์ทรงประชวรครั้งสุดท้ายก่อนเข้าสู่ปรินิพพาน

นอกจากนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมด้วยตาแล้ว ยังสามารถฟังเสียงคำบรรยายถึงพุทธประวัติ ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจเรื่องราวนั้นมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ในจารึกวัดโพธิ์ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนจากยูเนสโก มีความโดดเด่นตรงที่สามารถใช้สื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่อ่านจารึกออกเสียงปริศนากลไกได้ เมื่อนักท่องเที่ยวเอาแอปพลิเคชันส่องดูบนจารึกนั้น ก็จะปรากฏเป็นภาพ AR และเสียงอ่านเป็นโคลงสี่สุภาพ สามารถสร้างความสุขและเป็นแรงดึงดูดให้คนเยี่ยมชมวัดได้ตลอดวัน และเมื่อเดินชมพุทธศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป ยักษ์ ก็สามารถใช้อุปกรณ์ส่อง เพื่อให้เกิดภาพ AR และมีเสียงอธิบายสิ่งเหล่านั้นได้

๒. การพัฒนาในมิติด้านวัฒนธรรมประเพณีและเทศกาล เทศกาลสายน้ำแห่งวัฒนธรรมไทย หรือเดิมคือประเพณีลอยกระทง มีการประยุกต์รูปแบบการลอยกระทงด้วยบรรยากาศการทำบุญให้พระเสริมสิริมงคลพร้อมกับลอยกระทงในบ่อรักษิโลก เพื่อลดขยะในแม่น้ำ ให้นักท่องเที่ยวเกิดการตระหนักรู้ในการรักษาสภาพแวดล้อมและเข้าใจในวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า อีกทั้งสร้างแรงดึงดูดใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เพลิดเพลินกับการช้อปปิ้ง ชิม ของดีวิถีชีวิตชุมชน ประกอบกับการจัดแสดงดนตรีไทย การแสดงมหรสพที่หายาก เพื่อสืบสานมรดกวัฒนธรรมให้คงอยู่ และกิจกรรมถ่ายภาพตามเส้นทาง Guided Route

นอกจากนี้ส่งเสริมการแต่งกายชุดไทยและถ่ายรูปตามจุดสำคัญต่างๆ ที่มีความสวยงามและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นพลังในการสร้างอำนาจละมุน (soft power) ต่อการสร้างเศรษฐกิจให้ดีขึ้น คนมีรายได้ และยังเป็นการสร้างและรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ไทย

๓. การพัฒนาในมิติด้านศาสนา นอกจากกิจกรรมประเพณีทางศาสนาแล้ว ที่โดดเด่น โดดดัง และมีชื่อเสียงมากคือ พิธีเทศน์มหาชาติในรูปแบบประยุกต์ทันสมัย มีการใช้เทคโนโลยีมีเดียมาสร้างเป็นภาพเคลื่อนไหวประกอบการเทศน์ให้ดูสมจริง ช่วยให้เรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกน่าสนใจ และเข้าใจง่ายขึ้น ทั้งยังได้รับอรรถรสจากพระธรรมเทศนา ซึ่งประกอบด้วยการฉันสวดและการแห่ พร้อมจัดบรรยากาศบนเวทีให้ร่มรื่นเหมือนป่าหิมพานต์ เรียกความสนใจจากนักท่องเที่ยวทุกวัย

๔. การพัฒนาในมิติด้านสุขภาพ พุทธศาสนสถานวัดโพธิ์จัดโครงการ “อารามอารมณ์” นวัตกรรมที่ช่วยดูแลสุขภาพจิตของคนในเมือง โดยมีการปรับกระบวนการดูแลสุขภาพทางจิตผสมผสานกับงานศิลป์และดิจิทัลอาร์ตเข้าด้วยกัน ผ่านการออกแบบและดีไซน์แต่ละส่วนด้วยผู้เชี่ยวชาญทั้งทางด้านศิลปะ

ด้านดิจิทัล รวมถึงด้านเสียงที่ควบคุมแต่ละจุดในงาน ในการออกแบบสื่อแสงสีเสียงที่ผสมเรื่องราวเพื่อเข้าถึงผู้คนได้มากที่สุด ในโครงการมีการเชิญผู้เชี่ยวชาญจากด้านสุขภาวะทางจิตเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้นักท่องเที่ยวทุกวัยสามารถเข้าถึงการสื่อสารด้วยศิลปะร่วมกับการบำบัดได้ง่ายขึ้น

สำหรับการนวดแผนไทย ตำรายาและตำรานวดแผนไทยที่จารึกบนแผ่นศิลา พุทธศาสนสถานก็ยังคงอนุรักษ์และสืบสานมาจวบจนทุกวันนี้ และได้พัฒนabanที่ลงในแอปพลิเคชันอินไซด์วัดโพธิ์ เพื่อตอบคำถามจากนักท่องเที่ยวให้ได้รับความรู้ ตระหนัก และมองเห็นคุณค่า อันนำไปสู่การร่วมอนุรักษ์และลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ทางพุทธศาสนสถานวัดโพธิ์ยังเปิดเป็นโรงเรียนแพทย์แผนไทยและนวดแผนไทยให้คนได้ผ่อนคลาย ทั้งด้านสุขภาพจิตและสุขภาพกาย และยังได้สัมผัสเข้าใจในความสำคัญของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตไทย

๕. การพัฒนาในมิติด้านภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม จัดวางไม้ดอกไม้ประดับอย่างเหมาะสมให้แลดูสวยงาม ใช้สื่อเทคโนโลยี นวัตกรรมแสง สี เสียง ติดตั้งตามโบสถ์ วิหาร ต้นไม้ เพื่อสร้างสุนทรียทัศน์ในยามค่ำคืน เป็นจุดดึงดูดใจให้กับนักท่องเที่ยวชุดทัวร์วัดโพธิ์ยามค่ำคืน จัดจำหน่ายและจองสินค้าที่ระลึกคอลเลกชันพิเศษ พร้อมร้านอาหาร จัดสถานที่จองโกดังน้ำเที่ยว สามารถผ่านแอปได้ จัดสถานที่จอดรถได้อย่างลงตัว สะดวกสบาย มีเป็นจำนวนมาก มีรถรับส่งจำนวนมาก เดินทางง่ายทั้งทางบก ทางน้ำ และรถไฟฟ้า

๖. การพัฒนาด้านอื่น ๆ อาทิ การเขียนภาพสีน้ำในวัดโพธิ์ การทัวร์วัดโพธิ์ตอนกลางคืน ชมเทคโนโลยีและนวัตกรรมแสง สี เสียง งดงามตระการตา มีการจำหน่ายและจองสินค้าที่ระลึกคอลเลกชันพิเศษ สามารถทำได้โดยผ่านแอป

วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

๑. การพัฒนาในมิติทางด้านประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์อันโดดเด่นทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนสถานวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร คือ พระปรางค์ซึ่งทางวัดยังคงอนุรักษ์ไว้ด้วยความเชื่อที่เกี่ยวข้องทางจิตใจว่าหากนักท่องเที่ยวคนใดได้มากราบไหว้จะเกิดความเป็นสิริมงคลขึ้นชมความงดงามที่มีลักษณะสูงใหญ่ ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ มั่น เงาม สวยงาม นักท่องเที่ยวมีความสุขสนุกสนานกับการปีนขึ้นไปยังชั้นล่างเพื่อชมวิวยรอบๆ ได้ ปัจจุบันมีการใช้เทคโนโลยี AR สร้างสีสัน สวยงามมากมาย เพื่อให้ชาวต่างชาติเข้ามาเรียนรู้วัฒนธรรมไทย

ส่วนพระอุโบสถอันเป็นสถานที่ประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัยที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เชื่อกันว่านักท่องเที่ยวคนใดได้มากราบไหว้พระในโบสถ์นี้จะนำพาความเจริญรุ่งเรืองและความสุขมาให้ ปัจจุบันนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเข้ามากราบไหว้มากมาย

สำหรับจิตรกรรมฝาผนัง จะเน้นเรื่องราวในพุทธประวัติและประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่ควรคุณค่าแก่การชม

นอกจากนี้พุทธสถานแห่งนี้ยังมีการพัฒนานำเสนอช่องทางในการเข้าเที่ยวชมความสวยงามของโบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญ และเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธผ่านเว็บแอปการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แบบเสมือนจริงหรือทางออนไลน์แบบเสมือนจริง

๒. การพัฒนาในมิติด้านวัฒนธรรมประเพณีหรือเทศกาล วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ยังมีการนำเอาวัฒนธรรมด้านการแต่งกายมาส่งเสริมทำให้เกิดรายได้ด้วยเทรนด์ใหม่ใส่ชุดไทยเดินเที่ยววัด เปิดบริการให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาเช่าชุดไทยสวย ๆ พร้อมเครื่องประดับ เดินถ่ายภาพตามจุดต่าง ๆ เป็นที่ชื่นชอบของนักท่องเที่ยวต่างประเทศอย่างมาก จนกระทั่งยูทูบเบอร์ ชาวเวียดนามนำไปลงคลิป สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมการแต่งกายได้อย่างเด่นชัด อีกทั้งยังสร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับคนไทยเป็นจำนวนมาก มีร้านค้ารอบวัดมากมายจัดจำหน่ายชุดไทย หลากสีสวยงามพร้อมกระเป๋าและร่ม พร้อมบริการแต่งหน้าด้วยค่าใช้จ่ายที่สูง

“ประเพณีงานลอยกระทง สายน้ำแห่งวัฒนธรรม” พุทธศาสนสถานได้ให้การสนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่และสืบสานมองเห็นคุณค่าในวิถีชีวิตของชุมชน จัดประกวด กระทงประเภทสวยงามและการออกแบบเชิงสร้างสรรค์ มีการแสดงจากศิลปินชื่อดัง เดินแฟชั่นชุดไทย ร่วมสมัย มีการสาธิตการนำวัฒนธรรมและธรรมชาติมาทำเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์หลากหลายชนิด หลากหลายรูปแบบ มีความสวยงาม มีคุณค่า สาธิตและจำหน่ายวัฒนธรรมภูมิปัญญาด้านอาหารไทยให้ สัมผัสกันในหลาย ๆ รูปแบบ สวยงาม มีการแสดงดนตรีแบบบูรณาการด้วยเครื่องดนตรีหลากหลายชนิด มีการลอยกระทงผ่านรางน้ำหรือสไลเดอร์พร้อมใช้โดรนสื่อเทคโนโลยีนวัตกรรมใหม่ของแสง สี เสียง บินแปลอักษรแสดงรูปภาพ การพัฒนาด้านประเพณีนี้เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและ ชาวต่างชาติแต่งชุดไทยมาเที่ยวงานและร่วมลอยกระทงอย่างมีความสุข

๓. การพัฒนาในมิติด้านภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร จัดช่วง เวลาที่เหมาะสมซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมเข้ามาเยี่ยมชมพุทธศาสนสถานมากที่สุด ได้แก่ ช่วงเช้าและบ่ายแก่ ๆ เพราะจะได้มองเห็นพระปรางค์ที่ส่องแสงงดงามทั่วทั้งแม่น้ำเจ้าพระยา และเหมาะแก่การถ่ายภาพ

นอกจากนี้ยังได้จัดสถานที่จอดรถสะดวกปลอดภัยด้วยค่าบริการอย่างมีคุณภาพ

วัดเทพธิดารามวรวิหาร

นอกจากวัดโพธิ์หรือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารและวัดอรุณราชวรารามวรวิหารแล้ว ยังมีวัดเทพธิดารามวรวิหารที่มีความโดดเด่นในการพัฒนา ดังนี้

๑. การพัฒนาในมิติด้านประวัติศาสตร์ ด้วยการใช้ระบบเทคโนโลยี AR มาสร้างสีสันในพิพิธภัณฑ์ สุนทรภู่ ซึ่งท่านเคยอาศัยอยู่ในขณะที่บวชในวัดแห่งนี้ ในพิพิธภัณฑ์มีการใช้เทคโนโลยีระบบ AR เพื่อชม

รับฟังบทกลอนของสุนทรภู่กวีเอกของไทย นอกจากนี้ยังสามารถเห็นท่านสุนทรภู่แอคติ้งถ่ายภาพเขียนบทกลอน ยิ่งไปกว่านั้นระบบ AR ยังแสดงภาพของพระธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงแต่งชุดไทย ภาพด้วยระบบ AR จะทำให้เห็นเสมือนท่านมีชีวิต พระองค์เป็นผู้อุปถัมภ์วัดแห่งนี้

๒. การพัฒนาในมิติด้านวัฒนธรรมประเพณี มีการนำตุ๊กตาจีนแกะสลักในชุดผู้หญิงไทยหม่มสไบประดับอยู่รอบพระอุโบสถ ซึ่งแสดงถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมความสัมพันธ์ระหว่างไทยจีน

๓. การพัฒนาในมิติทางศาสนา วัดเทพธิดารามยังจัดโครงการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น สวดมนต์ ไหว้พระ นั่งสมาธิ ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้เข้ามาเรียนรู้ศาสนาและวัฒนธรรมไทย

บทสรุป

พุทธศาสนสถานเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมประเพณีในพุทธศาสนา และเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนที่เข้าไปกราบไหว้บูชา เพื่อระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย และด้วยความเชื่อถือศรัทธาว่าทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล

พุทธศาสนสถานยังเป็นแหล่งรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณวัตถุ เป็นแหล่งเรียนรู้ในงานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน นับว่าเป็นแหล่งเผยแพร่พระพุทธศาสนา ช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้มาเรียนรู้และปฏิบัติธรรมเพื่อการพัฒนาจิตใจ

ปัจจุบัน พุทธศาสนสถานกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญา นักท่องเที่ยวเดินทางมาศึกษาหาความรู้และเพื่อความเพลิดเพลินใจเป็นจำนวนมาก สามารถสร้างรายได้สร้างอาชีพ ยกระดับเศรษฐกิจของชุมชน สังคม และประเทศชาติ

แนวทางการพัฒนาพุทธศาสนสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาสู่ความเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในยุควัฒนธรรมร่วมสมัย เพื่อสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ได้ศึกษา เข้าใจในวัฒนธรรมวิถีพุทธที่มีการนำเอาพลังของ Soft Power มาใช้เป็นพลังผลักดันวัฒนธรรมให้เกิดมีคุณค่า ส่งเสริมการท่องเที่ยว กระตุ้นเศรษฐกิจ สร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับชุมชน สังคม และประเทศชาติ อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่เป็นอัตลักษณ์ของชาติไทย ด้วยการพัฒนา ๕ มิติ คือ

๑. การพัฒนาพุทธศาสนสถานในมิติด้านประวัติศาสตร์ พุทธศาสนสถานในรูปแบบเดิมมีการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คติความเชื่อ และวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นพุทธประวัติ ชาดก วิถีชีวิตคนไทย จารึกบนจิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ปัจจุบันพุทธศาสนสถานได้มีการพัฒนาโดยนำเอาเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ มาช่วยสร้างสุนทรียให้เกิดภาพที่มีสีสันสวยงาม เช่น ใช้ระบบ AR เพิ่มความสวยงาม ใช้แอปพลิเคชันในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวเพื่อความสะดวกในการเยี่ยมชมและสามารถเข้าใจเข้าถึงในเนื้อหาสาระของพุทธศาสนสถานนั้น

๒. การพัฒนาพุทธศาสนสถานในมิติทางศาสนา พุทธศาสนสถานในรูปแบบเดิมมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้ และปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาด้านจิตใจให้มีความสุข มีความสงบ และร่มเย็น ปัจจุบันก็ยังคงเน้นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาด้านจิตใจให้มีความสุข และความสงบร่มเย็น โดยมีการใช้เทคโนโลยีใหม่ Multi media สร้างภาพเคลื่อนไหวเพื่อให้พุทธศาสนสถานดูมีชีวิตชีวาและสมจริง สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

๓. การพัฒนาพุทธศาสนสถานในมิติด้านวัฒนธรรม ประเพณีหรือเทศกาล พุทธศาสนสถานในรูปแบบเดิมมีการทำบุญ สวดมนต์ไหว้พระ และการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในเทศกาลสำคัญ ๆ ปัจจุบันนำเอาเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ แสง สี เสียง มาใช้ร่วมกับการจัดกิจกรรมในพุทธศาสนสถานมากขึ้น

๔. การพัฒนาพุทธศาสนสถานในมิติด้านสุขภาพ พุทธศาสนสถานในรูปแบบเดิมมุ่งเน้นการจัดสภาพแวดล้อมที่มีความร่มรื่นของธรรมชาติ เงียบสงบ เพื่อการปฏิบัติธรรมให้บรรลุถึงสัจธรรม ก่อให้เกิดความสุขทางจิตใจและร่างกาย ในปัจจุบันมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อสุขภาพจิตและกาย มีการถ่ายทอดองค์ความรู้จากสิ่งที่จารึกในพุทธศาสนสถานลงในแอปพลิเคชัน และ ดิจิตอลอาร์ท ตลอดจนจัดผู้เชี่ยวชาญไว้บริการแนะนำในด้านต่าง ๆ

๕. การพัฒนาพุทธศาสนสถานในมิติด้านภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม พุทธศาสนสถานในอดีตเน้นธรรมชาติที่มีความร่มเย็น เอื้อต่อการปฏิบัติและการประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ในปัจจุบันยังคงให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่มีความร่มรื่น และนำเอาเทคโนโลยี นวัตกรรม แสง สี เสียง มาตกแต่งโบสถ์ วิหาร ให้ดูสวยงามตระการตาโดยเฉพาะในยามค่ำคืน ทำให้บรรยากาศของการท่องเที่ยวน่าสนใจมากขึ้น

บรรณานุกรม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **วัดพัฒนา ๔๓**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๓.

กิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไวย และคณะ. “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศิลป์ วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง”. **วารสารรัชตภาคย์**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๔๗ (กรกฎาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕) : ๒๘๘.

จุฑาภรณ์ หินซุย. “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคมวนาราม จังหวัดร้อยเอ็ด”. ใน **การประชุมวิชาการ การพัฒนาชนบทที่ยั่งยืน ครั้งที่ ๔ ประจำปี ๒๕๕๗**. วันที่ ๑๑-๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๗.

นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์. “ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารจัดการคณะสงฆ์. บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูภาวนาวชิรคุณ (วัชรินทร์ วชิรธมฺโม). “รูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. สาขาการจัดการ

เชิงพุทธ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระครูพัฒนสถานกุล (ลพคุณ). “วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวการเรียนรู้เพื่อสร้างเศรษฐกิจชาติ”. **วารสาร**

ครุศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๑๕๕ - ๑๕๗.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **จาริกบุญจาริกธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.

พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง. “การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอกในเกาะรัตนโกสินทร์”.

ปริญญาานิพนธ์หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวางแผนและ

การจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓.

พระระพิน พุทธิสาร. “แนวคิดการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว (วัด) ในพุทธศาสนา : ทฤษฎี หลักการ

และวิถีปฏิบัติ”. **รายงานวิจัย**. ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ-

มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ยโสธรา ศิริภาพระภากร และคณะ. “การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวตามเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา:

กรณีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้านศาสนา วัดโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง

สุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์”. **วารสารวิจัยวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์**. ปีที่

๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๒๘๐ - ๒๘๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร: อักษร

เจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

วสันต์ ชีวะสารณ์. **ศาสนสถานในพุทธศาสนา : แหล่งและบทบาท**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์,

๒๕๕๒.

สำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. **คู่มือการตรวจ ประเมิน**

มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:

สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๗.